

O'QUVCHILARDA KITOBXONLIK MADANIYATINI RIVOJLANTIRISHDA
BOSHLANG'ICH TA'LIMNING O'RNI

Meretova Jemal Shamuratovna

Boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada boshlang'ich ta'lim jarayonida o'quvchilarda kitobxonlik madaniyatini shakllantirish va rivojlantirishning pedagogik-psixologik asoslari tahlil qilinadi. Kitob o'qishga qiziqish uyg'otish, o'qish malakasini oshirish, mustaqil mutolaa qilish ko'nikmalarini rivojlantirish hamda badiiy-estetik didni shakllantirishning samarali usullari ko'rib chiqiladi. Tadqiqotda boshlang'ich ta'lim o'qituvchisining roli, dars jarayonida kitobxonlikni targ'ib etish usullari va o'quvchilarda kitobxonlik madaniyatini barqaror rivojlantirish shart-sharoitlari yoritilgan.*

Kalit so'zlar: *kitobxonlik madaniyati, boshlang'ich ta'lim, o'quvchi.*

Abstract: *This article analyzes the pedagogical and psychological foundations of fostering and developing a culture of reading among primary school students. It explores effective methods of encouraging interest in reading, improving reading skills, enhancing independent reading abilities, and cultivating literary and aesthetic taste. The study highlights the role of primary school teachers, approaches to promoting reading in the classroom, and the conditions necessary for the sustainable development of reading culture among students.*

Keywords: *reading culture, primary education, student.*

Аннотация: *В данной статье рассматриваются педагогико-психологические основы формирования и развития культуры чтения у учащихся начальных классов. Анализируются эффективные методы пробуждения интереса к чтению, совершенствования навыков чтения, развития умений самостоятельного чтения и формирования художественно-эстетического вкуса. В исследовании освещается роль учителя начальных классов, способы пропаганды чтения на уроках и условия устойчивого развития культуры чтения у школьников.*

Ключевые слова: *культура чтения, начальное образование, ученик.*

Kirish

Bugungi globallashuv davrida insoniyat taraqqiyotining muhim omillaridan biri – intellektual salohiyatdir. Bu salohiyatning shakllanishi, avvalo, yosh avlodning bilim olish jarayonida kitob o'qishga bo'lgan qiziqishi va mutolaa madaniyatining rivojlanganligi bilan chambarchas bog'liqdir. Shu ma'noda, kitobxonlik madaniyati o'quvchining nafaqat bilim darajasini oshiradi, balki uning dunyoqarashi, tafakkur doirasi, nutqiy va estetik saviyasini ham shakllantiradi.

Boshlang'ich ta'lim jarayoni – bolalarning ilk bor kitob bilan muntazam muloqotga kirishadigan, o'qish malakasini egallaydigan va mutolaa orqali ma'naviy olamini boyitadigan muhim bosqichdir. Shu sababli bu davrda o'quvchilarda kitobxonlik madaniyatini shakllantirish o'qituvchidan yuqori pedagogik mahorat, psixologik yondashuv va samarali metodlarni qo'llashni talab etadi.

Mamlakatimizda yoshlarni kitobga mehr uyg'otish, ularda mustaqil mutolaa qilish ko'nikmalarini rivojlantirish, axborot oqimida tanqidiy tafakkur asosida to'g'ri yo'l topa olish qobiliyatini shakllantirish davlat siyosati darajasida ustuvor vazifalardan biri sifatida belgilangan. Ayniqsa, boshlang'ich sinf o'quvchilarida kitobxonlikka bo'lgan qiziqishni kuchaytirish va ularni o'qishga jalb etish kelajakda barkamol shaxs tarbiyasining poydevorini yaratadi.

Shu bois ushbu maqolada boshlang'ich ta'limda kitobxonlik madaniyatini rivojlantirishning pedagogik va psixologik jihatlari, samarali metodlari hamda amaliy ahamiyati keng yoritib beriladi.

Bugungi tezkor axborot asrida yosh avlodning intellektual va ma'naviy kamoloti uchun kitobxonlik madaniyatini shakllantirish dolzarb masalalardan biri bo'lib qolmoqda. Axborot texnologiyalarining jadal rivojlanishi, internet resurslarining keng tarqalishi kitob o'qishga bo'lgan ehtiyojni pasaytirayotgan bir davrda, o'quvchilarda mutolaa madaniyatini rivojlantirish yanada muhim ahamiyat kasb etmoqda. Chunki kitob inson tafakkurini charxlaydi, tasavvurini boyitadi, mustaqil fikrlash va ijodiy yondashuvni shakllantiradi.

Boshlang'ich ta'lim – o'quvchilar shaxsining ma'naviy-axloqiy, intellektual va estetik rivojlanishida eng asosiy davrdir. Aynan shu bosqichda o'qish malakasi, kitobga mehr, mustaqil mutolaa qilish ko'nikmalari shakllanadi. Agar bolada kichik yoshidan boshlab kitobxonlik madaniyati singdirilsa, u kelajakda keng dunyoqarashli, bilimdon va ma'naviy yetuk shaxs sifatida kamol topadi.

Shuningdek, Prezidentimiz tashabbusi bilan mamlakatimizda “Kitobxonlikni rivojlantirish” bo'yicha qator dasturlar, loyihalar va tashabbuslar amalga oshirilmoqda. Maktab kutubxonalari boyitish, o'quvchilarni badiiy adabiyotlar bilan tanishtirish, turli kitobxonlik tanlovlari va madaniy-ma'rifiy tadbirlar o'tkazilishi bu borada muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Shu nuqtayi nazardan, boshlang'ich ta'limda kitobxonlik madaniyatini shakllantirish va rivojlantirish masalasi nafaqat pedagoglar, balki butun jamiyat oldida turgan dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi.

Asosiy qism

Boshlang'ich ta'lim davri — o'quvchilarda o'qish va mutolaa madaniyatini shakllantirishda hal qiluvchi bosqich hisoblanadi. Aynan shu jarayonda bolalar o'qish ko'nikmalarini egallaydi, kitobga mehr uyg'otadi va mustaqil bilim olishga intila boshlaydi. Kitobxonlik madaniyati — bu o'quvchining kitob bilan munosabati,

kitobdan to'g'ri foydalanish, mustaqil mutolaa qilish va kitob o'qish orqali o'zini intellektual hamda ma'naviy rivojlantirish qobiliyatini anglatadi. Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun bu jarayon nafaqat bilim olish, balki tarbiyaviy ahamiyat kasb etadi. Chunki ular kitob orqali axloqiy qadriyatlar, milliy madaniyat va umuminsoniy g'oyalar bilan tanishadi.

Kitobxonlik madaniyatini rivojlantirish jarayonida pedagogik va psixologik omillar muhim rol o'ynaydi. Psixologik jihatdan bolaning yosh xususiyatlari, diqqat, xotira va qiziqishlari hisobga olinishi kerak. Masalan, kichik yoshdagi bolalarga qisqa, sodda va rang-barang rasmlar bilan boyitilgan ertaklar, hikoyalar tavsiya qilinadi. Pedagogik jihatdan esa o'qituvchi tomonidan o'quvchilarni kitobga jalb qilish, o'qishga qiziqtiruvchi metodlardan foydalanish, mutolaaga rag'bat uyg'otuvchi mashg'ulotlarni tashkil etish talab etiladi.

Kitobxonlik madaniyatini rivojlantirishda samarali usullar ko'plab mavjud. Avvalo, o'qituvchining shaxsiy namunasi katta ahamiyatga ega. O'qituvchining o'zi kitobga mehrli bo'lsa, o'quvchilar ham kitobni qadrlashga o'rganadi. Dars jarayonida badiiy matnlardan foydalanish, kichik parcha o'qish va o'quvchilar bilan muhokama qilish o'qishga qiziqishni oshiradi. Shuningdek, sinfda mustaqil mutolaa burchaklari yoki "kitob javoni" tashkil etilishi kitobxonlik odatini shakllantiradi. Kitobxonlik tanlovlari — "Eng yaxshi kitobxon", "Kitobxonlik haftaligi", "Sevimli asarim" kabi loyihalar o'quvchilarni rag'batlantiradi. Ota-onalarning farzandlari bilan birgalikda kitob o'qishi ham bu jarayonda katta rol o'ynaydi.

Boshlang'ich ta'limda kitobxonlik madaniyatini rivojlantirish uchun muayyan shart-sharoitlar yaratilishi lozim. Maktab kutubxonalarining zamonaviy adabiyotlar bilan boyitilishi, o'quvchilarga yoshiga mos kitoblarning tavsiya etilishi, axborot texnologiyalari yordamida elektron kutubxonalardan foydalanish imkoniyati kengaytirilishi va o'qituvchilarning mutolaa madaniyatini oshirish bo'yicha malaka oshirish kurslarida qatnashishi zarur.

Agar boshlang'ich sinflardan o'qituvchi kitobxonlik madaniyati rivojlantirilsa, o'quvchilar keng dunyoqarashli, mustaqil va tanqidiy fikrlovchi, ma'naviy boy hamda barkamol shaxs sifatida shakllanadi.

Boshlang'ich ta'lim o'quvchilarda o'qish va mutolaa madaniyatini shakllantirishda hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Shu bosqichda bolaning bilim olishga bo'lgan ehtiyoji, tafakkur doirasi va nutqiy rivojlanishi kitob orqali kengayadi. Kitobxonlik madaniyati — bu faqatgina o'qish ko'nikmasi emas, balki o'quvchining kitobga ongli yondashuvi, kitobdan to'g'ri foydalanish odati, o'qiganlarini tahlil qilish va hayotda qo'llay bilish qobiliyatini ham o'z ichiga oladi. Demak, kitobxonlik madaniyatini rivojlantirish boshlang'ich ta'lim jarayonining muhim pedagogik va psixologik vazifalaridan biri hisoblanadi.

Kitobxonlik madaniyati o'quvchining ma'naviy dunyosini boyitadi, dunyoqarashini kengaytiradi, mustaqil va tanqidiy fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi. Boshlang'ich ta'lim davrida mutolaa madaniyatiga asos solish orqali o'quvchining keyingi ta'lim bosqichlaridagi muvaffaqiyatiga zamin yaratiladi. Zero, kitob o'qishga qiziqmagan o'quvchi kelajakda chuqur bilim olishda qiyinchiliklarga duch kelishi mumkin. Shu boisdan kitobxonlik madaniyati ijtimoiy va ma'naviy taraqqiyotning asosiy omillaridan biri sifatida qaraladi.

O'quvchilarning yosh xususiyatlarini hisobga olish kitobxonlik madaniyatini rivojlantirishda muhimdir. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida diqqatning beqarorligi, tez chalg'ishi, eslab qolish qobiliyatining cheklanganligi kabi psixologik jihatlar mavjud. Shu bois ularga qisqa, sodda, hayotiy voqealarni ifodalovchi, rangli tasvirlar bilan boyitilgan badiiy matnlar tavsiya etiladi. Pedagogik nuqtayi nazardan esa o'qituvchi o'quvchilarni kitobga qiziqtirish uchun interfaol metodlardan, qiziqarli topshiriqlardan va o'yin texnologiyalaridan foydalanishi lozim.

Kitobxonlik madaniyatini rivojlantirishning samarali usullari

1. O'qituvchining shaxsiy namunasi. O'quvchilar ko'pincha o'qituvchining xatti-harakatidan ta'sirlanadi. Agar o'qituvchi kitobga mehr qo'ygan, doimiy ravishda o'qiydigan shaxs sifatida namuna bo'lsa, o'quvchilar ham kitobni qadrlashni o'rganadi.

2. Dars jarayonida mutolaa elementlarini kiritish. Har bir darsda badiiy asarlardan kichik parcha o'qish, ularni muhokama qilish, personajlarni tahlil qilish bolalarda kitobga nisbatan qiziqishni kuchaytiradi.

3. Mustaqil mutolaa burchaklari. Sinf yoki maktabda kichik kutubxona burchaklari tashkil etilishi, o'quvchilar uchun qulay sharoit yaratilishi muhim ahamiyat kasb etadi.

4. Kitobxonlik tanlovlari va madaniy tadbirlar. "Eng faol kitobxon", "Sevimli kitobim", "Kitob haftaligi" kabi tadbirlar o'quvchilarda raqobat ruhini shakllantiradi va mutolaaga rag'bat uyg'otadi.

5. Ota-onalar ishtiroki. Ota-onalarning farzandlari bilan birgalikda kitob o'qishi, ertak aytib berishi, kitob sovg'a qilishi kitobxonlik madaniyatini shakllantirishda samarali vosita hisoblanadi.

Kitobxonlikni samarali rivojlantirish uchun quyidagi shartlar zarur:

- maktab kutubxonalarining boy va xilma-xil badiiy hamda ilmiy-ommabop adabiyotlar bilan ta'minlanishi;
- o'quvchilarga yosh va qiziqishlariga mos kitoblarning tavsiya etilishi;
- elektron kutubxonalar va raqamli resurslardan foydalanish imkoniyatining kengaytirilishi;
- o'qituvchilarning malaka oshirish kurslari orqali kitobxonlikni rivojlantirish metodlari bilan muntazam tanishtirib borilishi.

Agar boshlang'ich sinflardan oq kitobxonlik madaniyatini shakllantirishga alohida e'tibor qaratilsa, o'quvchilar keng dunyoqarashli, mustaqil fikrlovchi, ijodkor va ma'naviy boy shaxs sifatida shakllanadi. Bunday shaxslar nafaqat o'z bilimlarini chuqurlashtiradi, balki jamiyat taraqqiyotiga ham munosib hissa qo'shadi.

Xulosa

Boshlang'ich ta'lim o'quvchilarda kitobxonlik madaniyatini shakllantirishda asosiy bosqich bo'lib xizmat qiladi. Chunki aynan shu davrda bolalarda o'qishga bo'lgan qiziqish, bilim olish odati, tafakkur va nutqiy rivojlanishning poydevori qo'yiladi. Kitobxonlik madaniyati o'quvchilarning nafaqat savodxonligini, balki ularning ma'naviy dunyosini, mustaqil va ijodiy fikrlash qobiliyatini ham kengaytiradi.

O'tkazilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, kitobxonlik madaniyatini rivojlantirishda o'qituvchi, ota-ona va jamiyatning hamkorligi zarur. Dars jarayonida mutolaani rag'batlantirish, maktab kutubxonalarini boyitish, kitobxonlikka oid tanlov va tadbirlarni tashkil etish, shuningdek, zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish o'quvchilarda kitobga mehr uyg'otadi.

Shunday qilib, boshlang'ich ta'limda kitobxonlik madaniyatini rivojlantirish ta'lim jarayonining dolzarb vazifalaridan biri hisoblanadi. Bu borada olib borilayotgan ilmiy-amaliy izlanishlar nafaqat ta'lim sifati va samaradorligini oshiradi, balki yosh avlodning barkamol shaxs sifatida shakllanishiga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyevning "Yangi O'zbekiston – ma'rifatli jamiyat" mavzusidagi nutqlari. – Toshkent, 2020.
2. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. – Toshkent: Adolat, 2020.
3. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining Boshlang'ich ta'lim konsepsiyasi. – Toshkent, 2021.
4. Jalolov J. Boshlang'ich ta'lim metodikasi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2019.
5. Yo'ldoshev J., To'xtaxo'jayev R. Pedagogika nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent: Noshir, 2018.
6. Azizxo'jayeva N. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat. – Toshkent: Fan, 2017.
7. Saidov S. Kitobxonlik madaniyati va uni rivojlantirish omillari. – Toshkent: Ma'naviyat, 2016.
8. G'ulomov A. O'qish va nutq madaniyati asoslari. – Toshkent: Ilm Ziyo, 2020.
9. UNESCO. Reading and Literacy Development in Primary Education. – Paris, 2018.